

Straipsniai ir pranešimai

DĖL ŠV. JURGIO PILIES

Edvardas Gudavičius

Profesorius, habilituotas daktaras
Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto
Istorijos teorijos ir kultūros istorijos katedra
Tel. 241 63 08

Straipsnio tikslas – aptarti Petro Dusburgiečio kronikoje minimos „pilies Šv. Jurgio kalne“ problematiką.

Kovodamas su žemaičiais, Livonijos ordinas, remiamas prūsiskosios ordino šakos, 1259 m. Karšuvoje pastatė pilį Šv. Jurgio kalne¹. Istoriografijoje vyravo, o gal dar ir vyrauja nuomonė, lokalizuojanti šią pilį Jurbarko apylinkėse² (R. Batūra nurodo Kalnėnų kaimo Bišpiliukus³). Teko tuo suabejoti⁴. Iš lokalizavimo alternatyvų pirmiausia svarstytinu laikyčiau A. Nikžentaičio nurodomą Jurbarkiškių valsčių (minimą XVI a.) netoli Kaltinėnų⁵.

Tiek Jurbarko, tiek Kaltinėnų apylinkės būtų galima sieti su Karšuva⁶, todėl A. Nikžentaičio prielaida neprieštaruoja Petro Dusburgiečio nurodymui⁷. Šiaip ar taip, alternatyvos istoriografijoje gyvuojančiam XIV a. Jurbarko pilies realijos mechaniniam perkėlimui į XIII a. suradimas verčia ieškoti strateginių kriterijų aptariant 1259 m. pastatytos ordino pilies vietą⁸.

⁶ Ten pat, p. 58–61; *Kavoliūtė F.* Jurbarko geografinė aplinka // Jurbarkas, p. 8, žemėlapis (bendraaut. *L. Kavaliuskienė*).

⁷ Žr. 1 nuor.

⁸ Plg.: *Batūra R.* Min. veik., p. 80 (skliausteliuose – nuorodos): „Pastaruoju metu abejojama, ar „ant kalno“ vokiečių pastatyta pilis buvo šių dienų Bišpiliukuose (32) ir apskritai Jurbarko (33), ar kažkur pusiaukelėje tarp Livonijos ir Prūsijos ordino valdų (34)“. 32 ir 33 nuorodose mano nuomonė iš tikrųjų yra tokia. O 34 nuorodoje aš pasisakau neabejodamas – *Gudavičius E.* Mindaugas, p. 276: „Žemaičių vadovybė puikiai suprato Šv. Jurgio pilies grėsmę: pastatyta pusiaukelėje tarp Livonijos ir Prūsijos, ji tapo jungiančiu abi Vokiečių ordino valdas punktu ir grėšė suskaldyti žemaičių gynybinę erdvę.“ Todėl aš nepretenduoju į geresnius jau kitų autorių padarytus sprendimus (žr. 11, 12 nuor.) ir neišsiginu atidavęs šiokią tokią duoklę Z. Ivinskio autoritetui – žr. *Ivinskis Z.* Durbės kautynės ir jų politinis vaidmuo. Kaunas, 1937, p. 43; *to paties.* Lietuvos istorija. Iki Vytauto Didžiojo mirties. Vilnius, 1991, p. 183.

¹ *Scriptores rerum prussicarum.* Leipzig (toliau – SRP), 1861, Bd. 1, p. 95–96: „sub equalibus expensis et laboribus fratrum de Livonia et Prussia edificabatur anno domini MCCLIX castrum in terra Carsovia in monte sancti Georgii...“

² Žr.: *Baliulis A.* Jurbarko praeitis istoriniuose dokumentuose // Jurbarkas. Istorijos puslapiai. Vilnius, 1996 (toliau – Jurbarkas), p. 27–28, 57.

³ *Batūra R.* Veliuona – Lietuvos gynybos skydas kare su Kryžiuočių ordinu (XIII a. pabaiga–XV a. pirmasis ketvirtis) // [Lietuvos valsčiai] Veliuona. Vilnius, 2001 (toliau – Veliuona), p. 80–82.

⁴ *Gudavičius E.* Kryžiaus karai Pabaltijyje ir Lietuva XIII a. Vilnius, 1989, p. 126; *to paties.* Mindaugas. Vilnius, 1998 (toliau – Mindaugas), p. 275–276.

⁵ *Nikžentaitis A.* Nuo Daumanto iki Gedimino. Iki-rikščiūniskos Lietuvos visuomenės bruožai. Klaipėda, 1996, p. 58–59.

Tuo metu Livonijos ordinas dar nebuvo sukūręs geros gynybinės sistemos (labiausiai ji koncentravosi apie Kuldigą)⁹. Žemaičiams įgaunant persvarą Kuršo karo teatre¹⁰ statyti pilį prie Nemuno, taip atitrūkusią to meto valdomos erdvės ir komunikacijų požiūriu, Vokiečių ordinui vargu ar apsimokėjo. Buvo įvertinti atstumo¹¹ ir bendros strateginės situacijos¹² veiksniai. Tiek Petro Dusburgiečio, tiek Livonijos eiluiotosios kronikos žinutės apie Šv. Jurgio pilies pastatymą yra dalyvių tiesiogiai ar netiesiogiai perduotų prisiminimų fiksuojamas faktas, beveik nepapildytas betarpiškai įvykių iliustruojančiomis detalėmis. Livonijos eiluiotojoje kronikoje, tiesa, pažymėta, kad Šv. Jurgio „piliai statyti magistras (Burhardas Hornhauzenas – E. G.) sukvietė brolius į savo šalį“¹³; jų vyriausiasis su savo kariuomene greitai į kelionę išėjo prie Dauguvos sargybos bokšto ir sugrįžo į Rygą, o jo kariuomenė namo sugrįžo vėliau¹⁴. Taigi kyla klausimas (su visais esamų ir atsirasiančių aktų patikrinimais), ar pats vadovas dalyvavo šioje operacijoje. Toliau kronikoje jau betarpiškai kalbama apie žemaičių pasipiktinimą, kad vokiečiai įžūliai įsikūrė šioje vietoje¹⁵. Iš viso to galime spręsti, kad šios operacijos išeities bazė (bent jau livoniečiams) buvo Ryga.

⁹ von Löwis of Menar K. Zur Landesgeschichte der Komtureien des Deutschen Ordens in Kurland. Riga, 1918, p. 8, 21.

¹⁰ J. R. Karas su Livonijos ordinu XIII a. viduryje. Prūsų kovos prieš pavergėjus // Lietuvių karas su kryžiuočiais. Vilnius, 1964, p. 150–151.

¹¹ Baliulis A. Min. veik., p. 29.

¹² Nikšentaitis A. Min. veik., p. 58.

¹³ Livländische Reimchronik. Paderborn, 1876 (toliau – LRCh), p. 126: „der meister bôt in sine lant, / das sie der burge nēmen war / mit trūwen und mit vliese gar. (...) die brūdere wurden da gelān.“

¹⁴ Ten pat: „ir aller oberste reit sān / vaste kein der Dune wart / mit sine here ūf die vart / unde quam zū Rīge wider. / sin her zū lande kārte sider.“

¹⁵ Ten pat: „den Lettowen ir gemūte / bran in zornes glūte, / das alsô vermessen / die brūdere wāren gessen / hie in, āne vorewort.“

Taigi Livonijos eiluiotoji kronika išaiškina Rygos, kaip XIII a. vidurio strateginės operatyvinės Livonijos ordino bazės, veiksnį. Iš Rygos buvo išrengtas ir 1260–1261 m. sandūros žygis kuršių Dzintarės ir Asbotės pilims sugriauti¹⁶; panašiai – 1263 m. žygiai į Kuršą¹⁷. Smulkesnis amžininkų (XIII a. pabaigos) pasakojimas, užfiksuotas šioje kronikoje, vaizdžiai parodo „frontinės“ pilies (panašiai kaip Šv. Jurgio kalne) aprūpinimą ištekliais iš Rygos¹⁸.

Operatyvinės bazės veiksnys glaudžiai susijęs su transporto veiksmu. Veikdama Žemgaloje, ordino kariuomenė naudojosi Lielupės magistrale¹⁹, 1261²⁰ ir 1263²¹ žygiuose prieš kuršių pilis bei Klaipėdos pastatymo ekspedicijos metu (1252 m.)²² žygiavo pajūriu nuo Rygos. Šiuo atveju tokį žygiavimą gal lėmė ne vien transportavimo, bet ir taktiniai sumetimai, tačiau net ir tai nepaneigia vandens kelių (žino-

¹⁶ Ten pat, p. 135: „er eine herevart / besente rasch und ungespart. / die samenunge zū Rīge was. / (...) vort riten mit dem her / kein Kūrlande bie dem mere...“

¹⁷ Ten pat, p. 160–162.

¹⁸ Ten pat, p. 251: „dô der genante tac was kōmen, / als in der meister hatte genomen, / der brūdere her was kōmen dar / in der zit mit irre schar. / das her was snelle gnūc bereit. / zū hant man von Rīge reit / ūf deme ise und uber lant, / bis man die Mītowe vant. / in deme sumere was da brācht / malzes und meles michele macht, / vleisch und andere spise gnūc, / als manich schif von Rīge trūc. / das was dā behalden wol. / man bīt dā manchen sliten vol / mit cleidern und mit spise. / das her hielt ūf dem ise. / dô man sie wol geladen sach, / nicht lenger sūmeten sie dar nach, / die slitten wurden wol geschart / mit deme here ūf die vart / kein der Semegallen lant.“

¹⁹ Žr. 18 nuor.

²⁰ Žr. 16 nuor.

²¹ LRCh, p. 156–158. Žiūrėtini ir apibendrinti pasakymai – ten pat, p. 156: „sie huben sich in gotes segēn / bie das mer ūf den strant / und quāmen hin zū Kurlant. / zū Gōldingen wart es vernōmen, / das von Rīge ein her was kōmen“; 160: „man vūr maniche herevart / von der Dune zū Kurlant / us gieng in dicke wol in hant (...) spise wart dā hin gesant, / brūdere, wapen unde pferť / sie kosten mancher marke wert...“

²² Ten pat, p. 84: „Der meister aber mit eime here / ūf dem strande bie dem mere / kārte hin kein Kūrlant. / die reise im sus gieng in hant. / er kārte kein Mīmele wart.“

ma, ne žiemą) pranašumų²³. Plaukiant vandeniui reikėjo yrėjų (ypač prieš srovę), o sausumoje viskas priklausė nuo arklių ir vežimų. Arkliai krito, vežimai gedo (keturkinčių ar keturračių vežimų talpa buvo didesnė, bet su dviem ašimis ir keturiais ratais buvo ir dvigubai daugiau vargo; užkariaudami Prūsiją, vokiečiai naudojo vienus ir kitus vežimus²⁴). Laivais Vokiečių ordinas veikė, jau įrengęs pirmąjį Torno pilies blokhauzą²⁵. Jis iš jūros ar įlankos išlaipindavo desantus²⁶, upėmis tiekė maistą²⁷.

²³ Plg.: *Rybarski R. Handel i polityka handlowa Polski w XVI stuleciu. Warszawa, 1958, t. 1. Rozwój handlu i polityki handlowej, p. 11. 1570 m. grūdų lašto pergabenimas sausuma Gdanske kainavo 41,2 auksino, o 1531 m. vandeniu – apie 1,9 auksino (57,8 grašio); įvertinus kainų kilimą (grūdų karčius Gdanske 1531 m. kainavo 103, o 1570 m. – 157 grašius), išeina, kad vandeniu gabenti atsiėjo kelis kartus pigiau – ten pat, p. 15, 234. Kaip storas ledas trukdė pasiekti krantą, randame – *Генрих Латвійский. Хроника Ливонии. Москва, Ленинград, 1938 (toliau – HL), p. 275: „Non valentes autem propter gelu, quod iolumsenum erat, navim littori applicare, eam in glacie relinquunt et per Daciam in Theuthoniam vadent rebus suis secum assumptis.“**

²⁴ SRP, Bd. 1, p. 119: „curribus et quadrigis et lignis aliis precludentes...“

²⁵ Ten pat, p. 50: „in littore in descensu fluminis edificavit anno domini MCCXXXI castrum Thorun. Hec edificatio facta fuit in quadam arbore quercina, in qua propugnacula et menia fuerant ordinata ad defensionem; undique indaginibus se vallabant, non patebat nisi unus aditus ad castrum. Continuo hii septem fratres habebant naves circa se propter impetum prutenorum, ut possent navigio redire Nessoviam, si necessitatis articulus hoc suaderet.“

²⁶ Ten pat, p. 61–62: „De mandato ergo magistri quidam fratres et armigeri cum navibus predictis transiverunt mare recens, ad videndum, ubi possent contra dictos Pruthenos castrum instaurare. Qui cum veniret ad litus terre Warmiensis, exierunt...“; 62: „misit exercitum magnum navigio ad vindicandum injuriam occisorum, qui venientes ad litus Balge exierunt...“

²⁷ Ten pat, p. 79: „Frater Poppo magister sollicitus de salute fidelium, misit fratrem Conradum dictum Bremer cum multis armigeris, ut tres naves oneratas victualibus duceret in Elbingum...“; 79–80: „cujusdam nobilis viri de Cracovia ad religionis ingressum animus inclinavit, qui tres magnas naves vino et medone seu mellicrato, et aliis, que ad victum sunt necessaria replens, et CCC boves et vaccas et alia multa jumenta premisit ad castrum Thorun...“; 121: „raro absque magno periculo et labore necessaria ipsis duci poterant de Elbingo... quod per fluvium Sirgune talia ducebentur...“ Plg. 19 nuor.

Šiose komunikacijose vyko laivų mūšiai²⁸, kur buvo naudojami ir karo laivai²⁹.

Mūsų temai įdomiausia tai, kiek šiomis XIII a. sąlygomis laivai buvo naudojami pilių statybai. Tokį faktą Petras Dusburgietis paliudija dar ketvirtajame dešimtmetyje³⁰. Upių mūšius jis labiausiai mini kalbėdamas ne tiek apie prūsus, kiek apie pamarėnus³¹ (kuriuos žinome kaip gerus jūrininkus). Didžiojo sukilimo metu jau paliudijami gausūs prūsų pasidaryti ir naudojami laivai, trikdantys kryžiuočių tiekimą³², o pastarųjų laivais puolami įtvirtinti prūsų tiltai³³. Laivų kovas reikia skirti nuo veiksmų prieš juos nuo kranto. Su tais veiks-

²⁸ Ten pat, p. 79: „Fratres de Elbingo, qui adventum istarum diu cum magno tedio et defecto expectaverant, instructi de statu terre Culmensis, naves cum suis nunciis remiserunt. Que dum venirent circa castrum Sweccam, Swantepolcus cum multis armigeris et X navibus iterum invasit eos“.

²⁹ Ten pat, p. 60: „dominus marchio... mandavit sibi parari duas naves bellicas, quarum minor dicebatur Pilgerim, major Vridelant vocabatur... Per dictas naves duo castra Elbingus et Balga edificata fuerunt, et recens mare purgatum fuit ab insultibus infidelium, quod in eo nullus adbebat de cetero comparere.“

³⁰ Ten pat, p. 60–61: „Unde magister cum fratribus et peregrinis, quos dominus marchio Misnensis reliquerat, precedentibus navibus illis cum hiis, que ad edificacionem fuerant necessaria, venit ad terram Pogesanie, ad insulam illam, ut quidam dicunt, que est in medio fluminis Elbingi, in illo loco, ubi Elbingus intrat recens mare, et erexit ibi castrum, quod a nomine fluminis Elbingum appellavit anno domini cæ incarnationis MCCXXXVII.“

³¹ Plg. 28 nuor.

³² SRP, Bd. 1, p. 114: „ad custodiam navium Cristiano-rum, que per mare venerant ad terram Prussie, quas Prutheni antea sepius destruxerant... venerunt Prutheni armati cum V. navibus...“

³³ Ten pat, p. 106: „omnium (prūsų – E. G.) sententia convenit in hoc, quod fieret pons super aquam Prigore, et in quolibet fine pontis unum propugnaculum firmum ad modum turris, et sic tolleretur omnis materia veniendi navigio ad castrum Kunigsbergk. Quod cum fratres in dicto castro jam pene consumpti inedia considerarent, eligentes potius mori in bello, quam fame sic miserabiliter interire, venerunt armata manu navigio...“

mais irgi tekdavo susidurti³⁴, pamarėnai tam net statėsi pilį³⁵.

Svarstant apie Šv. Jurgio pilies pastatymą 1259 m. šių dienų Jurbarko vietoje, turi iškilti neatsiejamas klausimas, kaip ordino laivynui, turėjusiam pasiekti Karšuvą, galėjo sektis praplaukti Nemunu, kurio abu krantus valdė dar nenukariauti skalviai? Skalva (šiek tiek ir Nadruva) kaip tik buvo užkariauta ne prie vienos jos pilių priplaukiant upėmis³⁶. Prie pilies, kur vėliau buvo Ragainė, atplaukta Nemunu³⁷, o Aukštuolyčiai ir Sasava buvo pasiekti Prėgliaus intakais (abiem atvejais plaukta iš Sambijos)³⁸. Ramigės pilis (jau dešinėje Nemuno pusėje) buvo paimta persikėlus per Nemuną tai pačiai

kariuomenei, kuri atplaukusi paėmė prieš tai Ragainę³⁹. Prieš Sereiką (jo pilis buvo dešinėje Nemuno pusėje) žygiuota sausuma (šiuo atveju eita iš livoniškosios Klaipėdos)⁴⁰. Petras Dusburgietis atskirai įvertina upių (tarp jų ir Nemuno) reikšmę Skalvos operacijoms: skalvius lengviau buvo galima pasiekti laivais, kai netrukdydė nadruviai⁴¹ (ši mintis gal neatmestina ir Aukštuolyčių bei Sasavos atvejais). Kiek kebliau tik įvertinti paskutinius šios pastraipos žodžius, kur sakoma, kad nadruviai negalėjo trukdyti, nes gyveno toliau nuo Nemuno⁴². Kad ir kaip ten būtų, sunaikinant dešinėsios Nemuno pusės pilis, veiksmai laivais akivaizdžiai neprilygsta tokiems veiksams kairėje pusėje. Akivaizdu, kad užkariaujant Skalvą, sunku ką nors pasakyti apie Vokiečių ordino livoniškosios šakos laivyno veiksmus, o jo prūsiškosios šakos laivynas veikia dar iš Sambijos bazių. Kaip tokiu atveju reiktų vertinti ordino

³⁴ Ten pat, p. 67: „Hoc factio, idem dux firmavit castra sua circa litus Wysele sita, et posuit in eis gentem peccatricem, viros iniquos et sceleratos, qui facti sunt fratribus in laqueum magnum. Exierunt enim de dictis castris, et quoscumque fratrum subditos viderunt navigio preterire, irruerunt super eos repente et percusserunt eos plaga magna, deducentesque spolia multa, alios ceperunt, quosdam miserabiliter occiderunt, et tociens hoc factum fuit, quod nullus de cetero negocia fratrum agere, aut victualia fratribus de Elbingo et Balga et de locis aliis in summa necessitate constitutis ducere presumberat“; 115: „ex opposito castris sui Nuwenburgk destruerent incendio et rapina, et XV naves fratrum oneratas rebus necessariis... Prutheni ex una parte Wisele et castrenses de Nuwenbergk ex altera fortiter impugnaverunt...“

³⁵ Ten pat, p. 77: „inceptit edificare aliud castrum ex opposito quasi civitatis nunc Colmensis, quod dicitur Swezca, ut omnino in fluvio Wisele tam supra quam infra transitus navigio necessarius valde fratribus non pateret.“

³⁶ Ten pat, p. 132: „De expugnacione castris Otholichie. Non longe postea idem frater Theodoricus advocatus de mandato magistri, assumptis sibi pluribus fratribus et CL equitibus cum multis peditibus navigio precedentibus, venit ad territorium Nadrowie dictum Cathow...“; 135: „Frater Conradus de Tirberck magister... congregato exercitu mille quingentorum equitum, aliis cum XV navibus precedentibus, circa castrum Scalowitarum Sassowiam convennerunt...“

³⁷ Ten pat, p. 133: „Frater Theodoricus advocatus Sambienensis de mandato magistri ducens secum plures fratres et mille viros, qui in impugnationibus munitionum fuerunt plenius exercitati, venit navigio ad terram Scalowitarum, quo sita est in utroque littore Memele, et accedens improvise ad castrum situm tunc in eo loco, ubi nunc est castrum Raganita, inceptit ipsum impugnare.“

³⁸ Žr. 36 nuor.

³⁹ SRP, Bd. 1, p. 134: „Unde frater Theodoricus predictus cum exercitu suo ad litus Memele oppositum accedens, castrum Ramige eodem modo impugnavit...“

⁴⁰ Ten pat, p. 135: „Misit (Sereika – E. G.) nuncios suos ad commendatorem de Memelburgk..., ut cum armigeris suis veniret... Assumptis ergo sibi fratribus quibusdam et armigeris processit...“

⁴¹ Ten pat, p. 132–133; „De bello Scalowitarum. De anticipationem belli. Expugnatis per dei gratiam Nadrowitis, fratres contra Scalowitas pugnandi acies direxerunt, estimantes, se nihil egisse, cum adhuc aliquid superesset agendum; et nota, quod aliqua, quo sequuntur, gesta fuerunt infra bellum Nadrowitarum, quia navigio poterat haberi aditus ad Scalowitas, quem Nadrowite commorantes longe a fluvio Memele non poterant prohibere.“

⁴² Žr. 41 nuor. Atkreiptinas dėmesys į įvardijančius žodžius *De anticipationem belli (anticipare* – iš anksto imti, daryti anksčiau, priartinti; žr. *Kuzavinis K. Lotynų–lietuvių kalbų žodynas*. Vilnius, 1996, p. 67). Mikalojus Jerošinas Petro Dusburgiečio žodžius *infra bellum Nadrowitarum* (žr. 41 nuor.; išskirti žodžiai mano – E. G.) verčia *bin des urlois is zitiin kegn den Nadrowitin* – SRP, Bd., p. 488. Taigi čia įmanomas germanizmas supainiojant *infra* su *intra* (dar ir XIX a. pasitaikydavo *infra* atitikimas *unter(dessen)* prasme *tuo metu* – žr. *Länemann G. H. Lateinisch-deutsches und deutsch-lateinisches Handwörterbuch*. Leipzig, 1826, Theil 2: Deutsch-lateinischer, p. 1901: „zur Zeit – sub“).

galimybės panaudoti laivyną (ir dar pilies pastatymo operacijoje) Nemune 1259 m.?

Klaipėdos pilį Livonijos ordino kariuomenė pastatė atžygiavusi sausuma iš Rygos⁴³. Šioje Livonijos eiluiuotosios kronikos vietoje pasakomi ne kažin ką paaškinantys, bet vis dėlto parodantys vandens telkinių svarbą pasirenkant statybos vietą žodžiai⁴⁴. Telkiniai (jų padėtis) galėjo trukdyti, reikalaudami papildomų žemės darbų, galėjo ir padėti, leisdami sukurti sunkiai prieinamus įtvirtinimus. Visais šiais atvejais, kaip rodo Skirsnemunės (1313 m.)⁴⁵ ar Bajerburgo (1337 m.)⁴⁶ pilių pastatymo aprašymai, laivynas padėdavo ne tik kaip transporto, bet ir kaip operatyvinės komunikacijos priemonė.

Nuotolio veiksnys⁴⁷ jau yra aptartas mūsų literatūroje ir jis įvertintinas greta laivyno panaudojimo veiksnio. Petro Dusburgiečio kronika parodo, kaip disponuodama laivynu, prūsiškoji Vokiečių ordino šaka Nemune jį efektyviai panaudojo tik XIII a. aštuntajame dešimtmetyje⁴⁸. 1260 m. abiejų ordino šakų

žygis Šv. Jurgio piliai paremti buvo atliktas iš Klaipėdos (Livonijos kariuomenė į ją atžygiavo jūros krantu)⁴⁹. Ši sausumos žygį reikia gretinti su Klaipėdos komtūro sausumos ekspedicija pas Sereiką (Šereiką)⁵⁰, nors Šereiklaukis yra Nemuno ir Jūros santakoje⁵¹, taigi patogus pasiekti laivais. Nepamirština, kad Klaipėda priklausė livoniškajai ordino šakai ir todėl akivaizdžiai išskyla šios šakos karinių operacijų sausuminis pobūdis, ypač lyginant su prūsiškosios šakos laivyno panaudojimu (beje, kurį laiką dar ne Nemune). Nepaisant glaudžių jūrinių Rygos komunikacijų⁵² ir dažno laivų panaudojimo kovojant Dauguvoje, Mūšoje ir jų pakrantėse⁵³, šiaip Henriko Latvio kronika labiausiai aprašo sausumos žygius⁵⁴. Tokių atvejų kaip 1223 m. didelis vasaros žygis į Estiją, kai buvo suderinti laivų ir sausumos jėgų veiksmai, toliau nuo Rygos reta (beje, laivai dažniau minimi, paminėjus ir pirklus ar kryžininkus)⁵⁵. Ir visa tai vyko naudojantis Dauguvos baseinu, leidžiančiu iš Rygos pasiekti vos ne visas Latgalos ir Estijos prieigas. Tiesa, Henrikas Latvis aprašo XIII a. pirmojo ketvirčio įvykius. Tačiau ir garsiamе sambūti laivyno žygyje prieš Klaipėdą Livonijos eiluiuotoji kronika ne-

⁴⁹ LRCh, p. 128: „sus vuren sie ungespart / vaste kein Mimele zū. (...) under des vom Nieflande / bie des meres strande / quam ein wunnecliches her...“

⁵⁰ Žr. 40 nuor.

⁵¹ *Almonaitis V, Almonaitienė J.* Šiaurės Skalva. Keliautojo po Pagėgių kraštą žinynas. Kaunas, 2003, p. 119–120.

⁵² HL, p. 265, 266, 274, 278, 288, 310, 319, 363, 389.

⁵³ Ten pat, p. 263, 264, 266, 285, 320, 363.

⁵⁴ Ten pat, p. 299, 304, 307, 313, 321, 325, 326, 328, 329, 335–336, 336–337, 354, 356, 361–362, 371, 373, 376, 381, 391, 421, 427.

⁵⁵ Ten pat, p. 423–424: „misit episcopus Bernhardus per universam Livoniam et Lethiam, convocans omnes, tam viros ecclesie, quam fratres militie, cum livonibus et Lethis, ut veniant omnes pugnaturi cum estonibus. At illi fideliter omnes obediunt. Simul in unum conveniunt. Adsunt peregrini cum mercatoribus. Alii navigio in Coywa, alii pedites, alii cum equis suis procedunt...“

⁴³ Žr. 22 nuor.

⁴⁴ LRCh, p. 84: „dō sie ūf der Mimele kein dem mer. / dā legerte sich der brūdere her. / der meister wider unde vort / reit bis an der Dangen ort / dā sich die wassere sliesen / und in einander vliesen. / dō arbeite man so lange, / dā die Mimele und die Dange / in einander sliesen / und zū samne vliesen, / das das hūs vollen quam“ (betarpiškai tęsiama 22 nuor. citata).

⁴⁵ SRP, Bd. 1, p. 178: „Anno domini MCCCXIII in festo pasche frater Karolus magister ad laudem et gloriam dei et matris sue et dilatationem finium Cristianorum, congregata omni virtute exercitus sui edificavit castrum Cristmemelam in litore Memele supra Raganitam ultra sex leucas. Tanta fuit ibidem multitudo navium, quod factus fuit pons super Memelam de ipsis, quem quilibet sine periculo poterat pertransire usque ad litus infidelium...“

⁴⁶ SRP, Leipzig, 1863, Bd. 2, p. 492–493: „Intrante anno 1338 frater Theodericus de Aldenburg, dux Bavarie Hinricus et alii multi navigio in magna copia veniunt in Lithwaniam in quendam insulam prope Welym (...) duo maligni wytingenses cum aliis descenderunt castrum volentes ipsum tradere in manus regis (...) Idem dixit regi Lithwanorum, quomodo eadem domus esset lignea, minus bene compactata cum argilla etc., quam posset feliciter vincere.“

⁴⁷ *Baliulis A.* Min. veik., p. 29.

⁴⁸ Žr. 25–39 nuor.

užsimena apie jokus Livonijos vokiečių gynybinius veiksmus jūroje, Kuršių mariose ar Dangės upėje; kuršių, žemgalių ir lyvių išplėtotos laivininkystės panaudojimas Livonijos karo veiksmuose beveik neatsispindi jos naratyviniuose šaltiniuose, o 1227 m. Saremą užkariavo ir 1261 m. numalšino Livonijos kariuomenė, atėjusi ledu⁵⁶.

Susidaro vaizdas, kad XIII a. viduryje Klaipėda nebuvo svarbi Ordino karinė jūrų bazė, ją labiausiai naudotasi tik kaip sausumos žygių atrama. O sausumos žygiais iš Rygos buvo pastatyta tiek pati Klaipėda, tiek Šv. Jurgio pilis, tiek 1260 m. siekta šiai piliai padėti. Nemune tik aštuntajame dešimtmetyje pradėjo veikti Vokiečių ordino prūsiškosios šakos laivynas. Kaip tokiomis sąlygomis „ordinas įsitvirtinęs Klaipėdoje jau XIII a. viduryje tikrai galėjo suvokti, kad pagrindinė strateginė arte-

rija veržtis į Lietuvos gilumą⁵⁷ yra Nemunas, kuriuo jis plačiai naudojosi XIV a.“⁵⁸

Aptariant paties Jurbarko duomenis, taip pat svarbu išsiaiškinti, ką ir kiek šiuo metu įmanoma jais remiantis spręsti. Literatūroje minimi atsitiktinių kasinėjimų metu rasti plytgaliai, degėšiai, metaliniai daiktai⁵⁸. Aptariat Kalnėnų kaimui priskiriamus Bišpiliukus ir Mituvos – Imsrės santaką, abiem atvejais dar keltinas atskiro gylio sluoksnių klausimas. Pasirinkdamas Šv. Jurgio piliai Kalnėnų lokalizaciją⁵⁹, bet kartu apeliuodamas į XIV a. Vokiečių ordino pilies toponimiką, R. Batūra Bišpiliukų vietos kalno įvaizdį nediferencijuodamas paremia ir Imsrės žiočių⁶⁰ duomenimis⁶¹. Bet Nemuno vandens lygis yra viena⁶², sąnašos krantuose⁶³ – kita, o piliavietės reljefo pokyčiai⁶⁴ – dar kas kita. Todėl apie Šv. Jurgio kalno įvaizdį XIII a. (siejant tai su Jurbarku) rimtai kalbėti galima tik turint Bišpiliukų ir Mituvos – Imsrės santakos geologinius pjūvius. Juo labiau, kad bent XX a. per pavasario potvynius Bišpiliukai būdavo tiek užliejami, jog kyšodavo tik kalvelės viršūnė⁶⁵ (pakilusią pievą ir spėjamą dirbtinį kalvelių paaukštintimą ar net supylimą⁶⁶ irgi rei-

⁵⁶ LRCh, p. 88–89: „die schif, die kein der Mimele wart / solden, die wurden schiere bereit. / das was den Samen nicht leit. (...) dar unte begunden kēren / die Samen ūf das wilde mer. / ein teil vūr ouch ir her / mit schiffen oben um das lant, / das ist das vrische hab genant. / dar mite kärten sie dō / zūr Mimele unde wāren vrō. / dō sie mit schiffen quāmen von dem mere, und vernāmen / von dem die brūdere der Samen mūt, / der endachte sie nicht gūt. (...) da sach man Samen alsō vil, / das sie wāren āne zil, / sie hatten dā schiffen / die Mimele sō begriffen, / das man dar uber mochte gān. (...) das was den brūderen vil leit / sie bereiten wol ir wer. (...) sie (sambiai – E. G.) drungen und trāten zū / der der burge; sumelich zū frū, / hatte des morgens ūf gestān. / der mūste dā zū pfānde lān / den lib, den er dar hatte brācht, / alleine er es nicht hatte gedācht, / das geschach doch manchem dā. / sint entraten sie nicht zū nā“; 145–146.

Fragment einer Urkunde der ältesten Livländischen Geschichte in Versen... Dr. Liberius Bergmann, Riga, 1817, p. 43: „Die brude' uf der burge do / Wurden algemeine vro / Das in got helfe hatte gesant / Die heiden do sie hatten gebant / ir toten, do ritten sie dan / Das was truric manich man (...) Vuren wider zu samelant / In schiffen vaste vme den strant“.

Pavulāns V. Latvijas tautību kuģniecība agrā feodālisma laikmetā // Feodālisms Baltijas reģionā. Zinātnisko rakstu krājums. Rīga, 1985, p. 17–34; HL, p. 445–449; Schwartz Ph. Kurland im dreizehnten Jahrhundert bis zum Regierungsantritt Bischof Emunds von Werd. Leipzig, 1875, p. 110.

⁵⁷ Gal reikėtų paaiškinti, ką tuo metu reiškė Lietuvos giluma: nekariaujančios su ordinu Lietuvos karalystės valdovo domeną ar etninio lietuvių teritorijos masyvo pakraštį Karšuva?

⁵⁸ Mūsų Lietuva. Krašto vietovių istoriniai, geografiniai, etnografiniai bruožai. Paruošė B. Kviklys, South Boston, 1968, t. 4 (toliau – ML), p. 568–569; Urbanavičius V. Senųjų gyventojų pėdsakai // Jurbarkas, p. 19; Baliulis A. Min. veik., p. 28.

⁵⁹ Batūra R. Min. veik., p. 80 (30, 31 nuor.).

⁶⁰ ML, p. 569.

⁶¹ Batūra R. Min. veik., p. 82 (42 nuor.).

⁶² Greta kitų aplinkybių reikia atsižvelgti ir į Nemuno vagos dugno kilimą. Žemupyje jis visą laiką kyla, bet tai vyksta netolygiai, o praėjo vis dėlto 800 metų – žr. Kavoliūtė F. Min. veik., p. 14.

⁶³ Tai nurodo pats R. Batūra. Min. veik., p. 82.

⁶⁴ ML, p. 591.

⁶⁵ Ten pat.

⁶⁶ P[auksnis] K. Bišpiliai // Lietuviškoji enciklopedija. Kaunas, 1935, t. 3, p. 1267–1268.

kėtų vertinti tik gerai archeologiškai, geologiškai ir hidrologiškai ištyrus). Šv. Jurgio kalno pilis buvo pastatyta greitai po Velykų⁶⁷. 1259 m. jos išpuolė balandžio 13 d.⁶⁸ Bišpiliukų lankoje nuo pavasario likęs potvynio vanduo kai kada laikydavosi ir vasarą (galbūt čia būta net Nemuno atšakos)⁶⁹. Kaip per šią klampynę ar seklumą balandžio antroje pusėje geriau tik gabenti medžiagą: laivais ar vežimais?

Svarbiausia, tačiau ne tik tai. Šv. Jurgio pilis siejama su XIV a. Georgenburg, gerai neatsiejus atskirų Bišpiliukų ir Mituvos – Imsrės santakos klausimų. Juk tai piliavietės klausimai ir vienur, ir kitur, juk abejur reikia nustatyti, ar tai ordino piliavietė, XIII ar XIV a. for-

tifikacija. Ir visa tai daroma, net neįvertinus paskelbto bei A. Salio jau panaudoto⁷⁰ 1406 m. Ragainės komturų pranešimo didžiajam magistrui, kuriame kalbama apie ordino XIV a. pilies liekanas prie Mituvos upės⁷¹.

Išvados

1. Ieškant Šv. Jurgio kalno pilies, būtina įvertinti bendrą strateginę situaciją ir išsiaiškinti laivyno panaudojimo (kartu ir Nemune) galimybes.

2. Nėra prasmės lokalizuoti šią pilį Jurbarke, kol šios vietovės fortifikacinis paveldas nebūs smulkiai archeologiškai ištyrinėtas.

⁶⁷ LRCh, p. 126: „das war nāch ostern zū hant / der meister bot in sine lant. / das sie die burge nemen war...“

⁶⁸ *Wierzbowski T. Vademecum. Lwów, 1926, p. 128.*

⁶⁹ ML, p. 590.

⁷⁰ *Sahys A. Die žemaitischen Mundarten. Teil 1. Geschichte des žemaitischen Sprachgebiets // Tauta ir žodis, 1930, kn. 6, p. 214.*

⁷¹ *Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1376–1430. Cracovia, 1882, p. 135–136: „Item so hath her besehen die mitte bei Jurgenborg... Und ab man czurate wurde ein hus weder czu legen, als Jurgenborg vore gelegen hath, so mochte das flis die mitte leiten bis vor das hus mitweren czu halden, sunder czu themmen wil her nicht raten czu halden. Under das hus mochte man denne legen kormmolen, snidemolen, welchirei man die haben welde“. Pastorintuoju šriftu išskirti žodžiai: 1) die mitte – Mituva; 2) mitweren – reikia skaityti mit weren (žr. *Lünemann G. H.*, Min. veik., p. 2113: „Wehr, das, 1) ein Damm im Wasser, moles, is, f.“*

ZUR FRAGE DER BURG DES HL. GEORGS

Edvardas Gudavičius

Zusammenfassung

Die Ortsbestimmungsfrage der 1259 erbauten Burg des deutschen Ordens „auf dem Berge des heiligen Georgs“ (nach der Chronik Peters von Dusburg) ist noch heute ungelöst. Die nach dem Ortsnamenzufall begründete und vorherrschende Meinung, daß diese Burg dort sich befand, wo im 14. Jahrhundert die Ordensfestung Georgenburg an der Memel stand, wurde in den letzten Jahren bezweifelt. Diesen Meinungswechsel verursachten die strategischen Erwägungen: die Ortschaft der künftigen Georgenburg lag, die damaligen Bau- und Versorgungsmöglichkeiten des deutschen Ordens einschätzend, zu weit. Die traditionelle Meinung verteidigender Aufsatz von R. Batūra über-

sieht die Umstände der damaligen Kriegsführung: der Burgbau am Memelufer ohne die Flotte war sehr denklich; der livländische Zweig des deutschen Ordens besaß in der Mitte des 13. Jahrhunderts keine dazu taugliche Flotte; der preußische Zweig (wie die Chronik Peters von Dusburg gibt an) begann seine Flotte auf der Memel nur in den 70. Jahren zu benutzen. Die archäologische und geologische Umschauung der heutigen Gegend von Jurbarke (der historischen Georgenburg), welche R. Batūra darbietet, berücksichtigt nicht den Bericht des Komturs von Ragnit aus dem Jahre 1406 über die Trümmer der Ordensburg an dem Fluß Mituva.

ABOUT THE CASTLE OF ST. GEORGE

Edvardas Gudavičius

Summary

The location question of St. George's castle, erected by Theutonic Order (and signified by Peter Dusburg 1259), isn't resolved. Untill the last years predominated opinion backed by coincidence of settlement names, that the fourteen-century castle Georgenburg of the Theutonic Order stood on the same place like the castle of St. George. Now arise although the doubts based on the strategic ground: at that time Order's possibilities to erect castle in such distance were too exigue. R. Batūra defending the traditional opinion

doesn't assess the war circumstances of the middle thirteenth-century. The Order without the fleet couldn't erect the castle on the banks of Nemunas there. The Livonian branch of Order didn't possess the amendable fleet, the Prussian branch commenced to use his fleet in Nemunas in 70th years only. R. Batūra's review of archeology and geology of the Jurbarkas' locality gives no regard to the report of Ragnit's commendator (1406), who mentions a ruin of Georgenburg on the bank of river Mituva (in Jurbarkas).

*Įteikta 2005 03 07
Priimta spaudai 2005 06 23*